

Međunarodni tematski zbornik
PRIMENJENA ISTRAŽIVANJA

International thematic proceedings
APPLIED RESEARCHES

Međunarodni tematski zbornik
PRIMENJENA ISTRAŽIVANJA

Izdavač

Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić

Suizdavači

Međunarodno udruženje metodologa društvenih nauka, Beograd
Univerzitet „MB“ Beograd

Za izdavača

Prof. dr Dragan Tančić, direktor
Akademik, prof. dr Neđo Danilović, predsednik
Prof. dr Milija Bogavac, osnivač i vlasnik

Uredili i priredili

Akademik, prof. dr Neđo Danilović
Univerzitet „MB“ Beograd

Prof. dr Dragan Tančić
Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić

Recenzenti

Akademik prof. dr Dževad Termiz
Univezitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Prof. dr Ivan Radosavljević

Podpredsednik Nacionalnog saveta za visoko obrazovanje, Beogradu, Republika Srbija

Prof. dr Aleksandar Halmi

Sveučilište u Zadru, Odjel za turizam i komunikacijske znanosti, Zadar, Republika Hrvatska

Lektura i korektura

Jelena Vojinović Kostić

Tehnička priprema i grafičko oblikovanje teksta

Miodrag Panić

Štampa

GID „Pi-press“, Pirot

Tiraž

150

ISBN 978-86-89025-57-6

Objavljivaljnje ovog Zbornika pomogli su finansijski i organizaciono Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, Srpska akademija nauka i umetnosti, Institut za Srpsku kulturu iz Prištine – Leposavić.

International thematic proceedings
APPLIED RESEARCHES

Publisher

Institut for Serbian Culture Pristina – Leposavic

Co-publisher

**International Association of Social Science Methodologists, Belgrade
University "MB" Belgrade**

For the publisher

Academician Professor Nedjo Danilovic, PhD, president

Professor Dragan Tancic, PhD, director

Professor Milija Bogavac, PhD, founder and owner

Edited and prepared by

Academician, Professor Nedjo Danilovic, PhD

University "MB" Belgrade

Professor Dragan Tancic, PhD

Institute for Serbian Culture in Pristina – Leposavic

Reviewers

Academician professor Dževad Termiz, PhD

University of Sarajevo, Faculty of Political Sciences, Sarajevo, Bosnia and Hercegovina

Professor Ivan Radosavljevic, PhD

Vice President of the National Council for Higher Education, Belgrade, Republic of Serbia

Professor Alexander Halmi, PhD

University of Zadar, Department for Tourism and Communication Sciences, Zadar, Croatia

Proofreading

Jelena Vojinović Kostić

Technical preparation and graphic design of the text

Miodrag Panić

The press

GID „Pi-press“, Pirot

Circulation

150

ISBN 978-86-89025-57-6

The publication of this proceedings was helped financially and organizationally by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of The Serbia, Institute for Serbian Culture from Pristina - Leposavic.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	17
UVOD	25
Academik prof. dr Neđo S. Danilović Prof. dr Milija Bogavac Prof. dr Dragan Tančić, naučni saradnik Uvodno pregledno predavanje: ANALIZA GLOBALNOG STANJA NA POLJU ISTRAŽIVANJA I RAZVOJA SA OSVRTOM NA PRIMENJENO ISTRAŽIVANJE	29
Academik prof. dr Dževad Termiz Academik prof. dr Nedeljko Stanković Academik prof. dr Wolfgang Rohrbach METODOLOŠKI PROBLEMI NAUČNO-TEORIJSKOG ISTRAŽIVANJA	47
Prof. dr Aleksandar Halmi AKCIJSKA ISTRAŽIVANJA KVALITETA ŽIVOTA OSOBA S RAZLIČITIM DUŠEVNIM POREMEĆAJIMA U REPUBLICI HRVATSKOJ – REZULTATI LONGITUDINALNOG ISTRAŽIVANJA ...	59
Проф. др. Владимир Солтанович Джатиев УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ: МЕТОДОЛОГИЯ, ЗАКОН, ПРАКТИКА	73
Prof. dr Milosav Milosavljević PREDNOSTI I OGRANIČENJA AKCIONIH ISTRAŽIVANJA	87
Prof. dr Venelin Terziev Prof. dr Margarita Bogdanova NOVI POSLOVNI MODEL UNIVERZITETA	99
Prof. dr Siniša Zarić Doc. dr Rosana Pikolo ULOGA I ZNAČAJ PSIHOLOGIJE I SOCIOLOGIJE U EKONOMIJI: BEHAVIORALNE EKONOMIJE	111

- Prof. dr Milan I. Miljević
 OTVORENA TEORIJSKO-METODOLOŠKA PITANJA
 U ISTRAŽIVANJU SOCIJABILITETA 123
- Prof. dr Marko P. Atlagić
 MA Filip M. Obradović, istraživač saradnik
 MA Petar D. Tančić
 KOMPARATIVNI REZULTATI ANALIZE I SINTEZE
 HERALDIČKIH IZVORA O GRBU REPUBLIKE HRVATSKE 139
- Dr Srđan Slović, naučni savetnik
 Prof. dr Dejan Mihailović
 OSOBENOST ISTRAŽIVANJA U NAUCI
 O MEĐUNARODNIM ODNOSIMA:
 ISTORIJSKO-SOCIOLOŠKI PRISTUP 157
- Prof. dr Miodrag Gordić
 Docent dr Ivan Petrović
 MA Jovan Gordić
 MODELOVANJE IZBORA BORBENOG HELIKOPTERA
 PRIMENOM METODA VIŠEKRITERIJUMSKOG ODLUČIVANJA 173
- Prof. dr Srđan M. Milašinović
 Asistent Sanela D. Andrić, MA
 PROBLEM ISTRAŽIVANJA U DRUŠTVENIM NAUKAMA:
 KVANTITET NA UŠTRB KVALITETA I MESTO
 METODOLOGIJE U KONCIPIRANJU ISTRAŽIVANJA 187
- Др Ивана Ивановић, виш соработник за истражување
 ОПШТЕСТВЕН ФЕНОМЕН – КОРУПЦИЈА 197
- Docent dr Srđan Starčević
 Prof. dr Srđan Blagojević
 ZNAČAJ PRIMENE SOCIOLOŠKOG METODA
 U PRIMENJENIM ISTRAŽIVANJIMA 209
- Docent dr Dragan Pamučar
 Docent dr Vesko Lukovac
 VIŠEKRITERIJUMSKA OPTIMIZACIJA LOGISTIČKIH
 PROCESA PRIMENOM FUCOM-SWOT MODELA 219
- Prof. emeritus dr Momčilo Sakan
 ISKUSTVA IZ PROJEKTOVANJA PRIMENJENIH
 ISTRAŽIVANJA 229

Dr Ana Stišović Milovanović, naučni saradnik APLIKATIVNO ISTRAŽIVANJE KNJIŽEVNOG FENOMENA (na primeru prosvetiteljskih ideja u srpskoj književnosti)	249
Prof. dr Vlado Radić Asistent doktorand MA Nikola Radić ZNAČAJ PRIMENJENIH ISTRAŽIVANJA NOVIH TEHNOLOGIJA I KONCEPTA INDUSTRIJA 4.0	259
Docent dr Milivoje Pajović PRACENJE NAUČNIH I DRUŠTVENIH EFEKATA ISTRAŽIVANJA PRIMENOM METODE ANALIZE SADRŽAJA DOKUMENATA	279
Dr Ermin H. Kuka Prof. dr Emir Tahirović PRIMJENJENA ISTRAŽIVANJA U ANALIZI JAVNIH POLITIKA	291
Docent dr Vesko Lukovac Docent dr Nenad Teodorović Docent dr Dragan Pamučar PRISTUP OCENI ORGANIZOVANOSTI POSLOVA U OKVIRU PROCESA TRANSPORTA LAKOKVARLJIVE ROBE PRIMENOM METODE PROCESNIH FUNKCIJA	309
MA Slaviša N. Arsić Prof. dr Mitar Kovač ZNAČAJ APLIKATIVNIH ISTRAŽIVANJA U RAZVOJU KONCEPTA PREHRAMBENOG SUVERENITETA DRŽAVE	319
Dipl. psiholog Jelena Petrović PROBLEMI PRIMIJENJENIH ISTRAŽIVANJA U PSIHOLOGIJI SPORTA	327
MA Bojan Kuzmanović Docent dr Miroslav Terzić ZNAČAJ PRIMENJENIH ISTRAŽIVANJA ZA RAZVOJ PRAKSE OBAVEŠTAJNOG OBEZBEĐENJA VOJSKE	345
MA Nenad Galjak Docent dr Slaviša Tatomirović UPOTREBA GEOINFORMACIONIH SISTEMA U APLIKATIVNIM ISTRAŽIVANJIMA KROZ PRIMER KARTOGRAFSKOG MODELIRANJA DEMOGRAFSKIH PROMENA NA TERITORIJI GRADA KRAGUJEVCA	359

Asistent MA Zoran Karavidić	
PRIMENA METODE MODELOVANJA U PROCESU OPERATIVNOG PLANIRANJA ZA POTREBE VOJNE DELATNOSTI	379
MA Milan Kovačević	
MA Dejan Nikolić	
ZNAČAJ PRIMENJENIH ISTRAŽIVANJA U PROCESU IDENTIFIKACIJE BITNIH ČINILACA MOTIVACIJE ZA RAD PROFESIONALNIH PRIPADNIKA VOJSKE SRBIJE	389
MA Željko Jokić	
PRIMENJENA ISTRAŽIVANJA U FUNKCIJI RAZVOJA KONCEPTA TOTALNE ODBRANE	403
Prof. dr Olja Arsenijević	
Prof. dr Viktorija Nikolaevna Ryapukhina	
Prof. dr Polona ŠPRAJC	
KVALITATIVNA ISTRAŽIVANJA U ORGANIZACIONIM NAUKAMA	417

Ana STIŠOVIĆ MILOVANOVIĆ*
Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić

APLIKATIVNO ISTRAŽIVANJE
KNJIŽEVNOG FENOMENA
(na primeru prosvetiteljskih ideja
u srpskoj književnosti)**

Apstrakt: U primenjenim istraživanjima književnih fenomena, najčešće se kreće od istorijskih, socioloških, psiholoških, filozofskih utemeljenja, da bi se dobijena saznanja implementirala u književnoteorijske postulate. Fenomen književnog teksta, koji sublimira etičke i estetičke principe jednog doba ili književne epohe, paradigmatično je ostvaren u epohi prosvetiteljstva, a istraživanje koje bi se pokazalo primenljivim i funkcionalnim, iznosi tvrdnju da su najvažnije ideje evropskog prosvetiteljstva implementirane u srpsku književnost i kulturu, te kao trajni legat, do danas određuju univerzalne vrednosti srpske literature i kulture.

O prosvetiteljskim idejama koje su u saglasju sa stavovima francuskih filozofa (Voltera, Monteskeja, Rusoa, Didroa), najbolje svedoče reči Georgija Popovića, čoveka „jako zdrava razuma“, u autobiografiji Dositeja Obradovića, „Život i priključenja“. Georgije Popović eksplicira svoje prosvetiteljstvo kroz ideje jednakosti pred zakonima o potrebi preispitivanja sujeverja i maloveja, važnosti obrazovanja i traganja za istinom, o potrebi stalnog učenja. Episkopa jednako zanimaju pitanja dobiti nacije i pojedinca, kao i pitanja položaja žene u društvu.

Cljučne reči: primenjeno istraživanje, literarni fenomen, prosvetiteljstvo, Georgije Popović, Dositej Obradović, srpska književnost.

Nauka o književnosti je uslovljena preciznim instrumentarijem tri oblasti: istorije književnosti, teorije književnosti i književne kritike. U proučavanju određenog književnog fenomena, nužno je služiti se integralnom aparaturom sve tri naučne oblasti, ali je moderna nauka o književnosti uslovljena i interdisciplinarnim proučavanjima.

* Naučni saradnik, e-mail: anaorfelin@gmail.com

** Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog rada NIO po Ugovoru sklopljenim sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja broj: 451-03-9/2021-14/200020 od 5. februara 2021. godine.

U primenjenim istraživanjima književnih fenomena, najčešće se kreće od istorijskih, socioloških, psiholoških, filozofskih utemeljenja, da bi se dobijena saznanja implementirala u književnoteorijske postulate. Fenomen književnog teksta, koji sublimira etičke i estetičke principe jednog doba ili književne epohe, paradigmatično je ostvaren u epohi prosvetiteljstva, a istraživanje koje bi se pokazalo primenljivim i funkcionalnim, iznosi tvrdnju da su najvažnije ideje evropskog prosvetiteljstva implementirane u srpsku književnost i kulturu, te kao trajni legat, do danas određuju univerzalne vrednosti srpske literature i kulture.

Prosvetiteljstvo u evropskoj kulturi ima elemente integralnog duhovnog pokreta. Nastalo krajem 17. veka, trajalo je, u sociološkom i umetničkom smislu, sve do 19. veka. „Verujući u razumnost sveta i čoveka, prosvetiteljstvo je sa puno optimizma oblikovalo sva područja kulture... Uverenje da su svi ljudi zapravo jednaki, dobri i razboriti, dovelo je do često preteranog verovanja u efikasnost ubeđivanja, u neke društvene reforme koje će čovečanstvu donositi sreću, i u ljudski progres.“¹ Evropsko prosvetiteljstvo je u tom smislu postalo paradigma i za ono što se, barem deklarativno, smatra temeljnim vrednostima Evrope i u HH i XXI veku.

Elementi prosvetiteljstva su u srpsku literaturu došli kroz stvaranje Zaharija Orfelina, Gavrila Stefanovića Venclovića ili Jovana Rajića, ali punoću teorijskih, umetničkih i pragmatičnih ideja prosvetiteljstvo dobija kroz delanje Dositeja Obradovića. „Kao književna pojava, Dositej je karakterističan za srpsku književnost i to kako za novu, tako i za staru. On nije književnik-stvaralac, pisac u smislu imaginativne literature, pesnik ili prozaista, nego pisac-prosvetitelj, kulturni reformator, čija se delatnost zasniva na dve ključne postavke: na kritici domaće tradicije i na prosvetivanju shvaćenom u najširem smislu, kao nastojanje da se pomoću književnosti podigne intelektualna, moralna i estetska kultura srpskog čitaoca i srpskog društva.“²

Dositejev intelektualni i književni legat je aktuelan i živ i u percepciji književnih istoričara, teoretičara ili pisaca s kraja HH i početka XXI veka. Zanimljivo je da se Dositejeva književna erudicija i književne „pozajmice“ percipiraju kao koren postmodernog postupka intertekstualnosti,³ a da se Dositejev književni rukopis odlikuje postmodernističkom žanrovskom fluidnošću, dakle – kao multizanrovska proza. „I u autobiografiji i u ostalim spisima, Dositej neguje esejistički diskurs. Za njega pripovedati ne znači samo opisivati, već i razmišljati. Za pisanje potrebno je imati talenta, ali i znanja. Čak možda više ovog drugog.“⁴

Programski tekst srpskog prosvetiteljstva je Dositejevo „Pismo Haralampiju“, u kojem autor eksplicira prosvetiteljske stavove. Najpre, o potrebi stalnog učenja i spoznanja, zasnovanog na principima zdravoga razuma: „Samo prostota i glupost zadovoljavaju se vsegda pri starinskom ostati. Zašto je bog dao

1 Zoran Konstantinović, „Prosvetiteljstvo“, *Rečnik književnih termina*, (drugo, dopunjeno izdanje), Nolit, Beograd, 1992, str. 656.

2 Jovan Deretić, *Istorija srpske književnosti*, Nolit, Beograd, 1983, str. 195-196.

3 „Nije se libio da uzima šakom i kapom sve ono što mu se svidelo u svetskoj književnosti. Nikako to nije smatrao plagijatstvom. Književnost nije ništa drugo nego neprestani, često nevidljiv, rad intertekstualnosti, kako bi se to danas reklo.“ (Milisav Savić, *Ljubavna pisma i druge lekcije*, Agora, Zrenjanin, 2012, str. 20)

4 Milisav Savić, *Ljubavna pisma i druge lekcije*, Agora, Zrenjanin, 2012, str. 20.

človeku razum, rasuđenije i slobodnu volju nego da može rasuditi, raspoznati i izabrati ono što je bolje?⁵ Uz to, Dositej objašnjava i temeljne principe verske tolerancije: „Neću ni malo gledati ko je koga zakona i vere, niti se to gleda u današnjem veku prosvetšenom. Po zakonu i veri, svi bi ljudi mogli dobri biti.“⁶

Specifičnost Dositejevog prosvetiteljskog stava je u tome što, kao Dekart, ne čini otklon od hrišćanskih postulata, već su Božji zakoni paradigma tolerancije i „poleznosti“, svrsishodnosti svega što čoveka čini „prosvetšenim“: „S čijom voljom i dopuštenjem ljudi se plode i rađaju, rastu, žive i sladosti ovoga sveta uživaju u svakom rodu i plemenu, u svakoj veri i zakonu? S božjom. Dakle, šta bismo mi hoteli: da smo pametniji i bolji od boga? Ono što bog dopušta i hoće, mi nećemo! O, naše detinjske pameti!“⁷

U autobiografiji „Život i priključenija“, Dositejeve ideje su identične onima, izrečenim u „Pismu Haralampiju.“ Smisao i svrha svih delanja, praktičnih ili umetničkih, moraju imati uporište u „poleznom“, dakle korisnom, vaspitnom, edukativnom. „Rad bih štogod posle mene ostaviti, s čim će se kogod od moga roda polzovati. Rad bih sa svim srcem nauku i prosvetšenije razuma, koje sam od mladosti moje želeo i tražio, srpskoj junosti preporučiti...“⁸

Znanje je, uz vaspitanje, krucijalni sadržaj kojim se, po mišljenju „oca prosvetiteljstva“, Džona Loka, popunjava belina čovekovog bića, sadržaj kojim se ispisuje „tabula rasa“.⁹ Dositej Obradović je, u „Životu i priključeniju“, decidno insistirao na toj prosvetiteljskoj tezi, pišući o svojoj žudnji za učenjem, koja ga je oblikovala kao ličnost – kao učenika, a docnije učitelja, koji ne prestaje da uči. („Jedva bih čekao da nedelja ili koji praznik dođe, ne da idem s drugima po Mahali ili Fabriki šetati se, no da se načitam psaltira i katihizisa.“¹⁰)

Za mladog temišvarskog kalfu, Dimitrija Obradovića, najsnažniji utisak vredan sećanja i pripovedanja jeste bio susret sa episkopom Georgijem Popovićem. Od njega je čuo najumnije reči, „znameniti razgovor, koga sam vrlo slušao i upamtio, i zaista dostojan je da ga ovde opišem.“¹¹ U episkopovom kazivanju se steklo iskustvo i znanje, a na mladoga Dimitrija je ovaj kratak i gotovo slučajan susret, imao neprocenjiv vaspitni uticaj. Sve ono, što će potonji pisac Dositej Obradović baštiniti iz „premudrih knjiga franceskih, nemečkih i talijanskih kao najlepše cveće“¹²,

5 Dositej Obradović, „Pismo Haralampiju“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962, str. 22-23.

6 Isto, str. 23.

7 Isto, str. 24.

8 Dositej Obradović, „Život i priključenija“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962, str. 30.

9 „Duh je naš, dakle, prvotno *tabula rasa*-prazan bijeli papir bez ikakvog sadržaja na sebi. Sva naša spoznaja potječe iz iskustva, a ono je dvovršno: izvanjsko, osjetilno iskustvo, koje kao izvor ima predmet osjeta, i unutarnje iskustvo, refleksija, koje svoj izvor ima u radnjama našeg duha.“ (Boris Kalin, *Povijest filozofije*, Školska knjiga, Zagreb, str. 104)

10 Dositej Obradović, „Život i priključenija“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962, str. 54.

11 Isto, str. 55.

12 Dositej Obradović, „Pismo Haralampiju“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962, str. 21.

što će postati i njegov spisateljski i prosvetiteljski *credo*, što je postalo temeljni postulat ondašnje i današnje „prosvetene Evrope“, on je čuo u rečima Georgija Popovića.

Ekspresivnost episkopovog kazivanja, njegova vanredna ličnost, mudrost kazanoga – sve je stalo u najduže poglavlje Dositejeve autobiografije – „Kako sam postao kapamadžija i trgovac“: „Ne znam, ili mi je bilo milije gledati ga, ili slušati. Bio je odveć blagoobrazan i krasnoličan čovek. Njegovo govorenje bilo je sasvim podobno mudrovanju srca njegova: prosto, nepritvorno, jednim slovom: duša, srce i govorenje pravo srpsko... Koliko sam ga više gledao i slušao, toliko više sam se uslađavao.“¹³

I istorija Srpske pravoslavne crkve pamti Georgija Popovića kao „visoko-obrazovanog duhovnika svoga doba“¹⁴. Rođen u Starom Vlahu, zamonašen u Dečanima, služio najpre kao mitropolit niški. Nisu ga mimoišle nevolje profanog, ovozemaljskog i političkog nedoba, u kojem je preuzeo breme episkopskog služenja: „Dok je bio na katedri Niške eparhije, Popović je primio na se, odnosno na svoju eparhiju, dug koji je ostao od njegovog prethodnika mitropolita Joanikija, a i sam je bio načinio dug kod Jevrejina bezrđana Elijosafa Janjalije, haznadara Bećir-pašibna, i oni su ga, posle rata, za taj dug, diplomatskim putem tužili kod Dvorske kancelarije u Beču. Misli se da Dvorska kancelarija zbog toga nije htela Popoviću dati eparhiju - pored svih njegovih stečenih zasluga u minulom ratu s Turcima i obećanjima Dvorskog ratnog saveta još u Nišu i pored nekoliko predstavki patrijarha Arsenija IV kod Dvorskog saveta.“¹⁵

Patrijarh Arsenije ga je postavio za episkopa lepavinsko-severinskog, ali je carica Marija Terezija, „imajući na umu njegovu vernost austrijskom dvoru za vreme turskog rata“¹⁶, imenovala Georgija Petrovića za episkopa temišvarskog.

U dvanaestogodišnjoj službi u Temišvaru, podigao je episkopsku rezidenciju i Saborni hram Vaznesenja Gospodnjeg. Pomno je pratio i pomagao gradnju školskih zgrada i započeo radove na otvaranju seminarija, uveren da jedino školovani sveštenici, Srbi i Rumuni, mogu odbraniti pravoslavce od nadirućeg unijaćenja.

Nije zaboravljao ni „Staru Serbiu“: „Mitropolit Georgije je uktitorio sebe prilikom izrade triptihona za manastir Studenicu, 1750, a takođe i živopisanjem oltarskog prostora manastira Krušedola 1751.“¹⁷

Kada je mladi Dimitrije sreo episkopa, Georgije je već bio u poznim godinama. Iskustvo episkopskog služenja u apatridskom, srpskom nacionu, udruženo sa teološkom ali i mirjanskom erudicijom i racionalnim promišljanjem o svetu, učinilo je da episkop temišvarski ostavi snažan, autentičan utisak na Dositeja.

13 Dositej Obradović, „Život i priključenija“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962, str. 71.

14 Sava, episkop šumadijski, *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*, Evro, Beograd; Unireks, Podgorica; Kalenić, Kragujevac, 1996, str. 113.

15 Milenko Marković, „Georgije Popović, episkop niško-belocrkvanski (1735-1737) i temišvarski (1745-1757)“, *Pregled crkve Eparhije niške*, Niš, 1933, str. 257.

16 Sava, episkop šumadijski, *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*, Evro, Beograd; Unireks, Podgorica; Kalenić, Kragujevac, 1996, str. 114.

17 Isto, 114.

Razgovoru koji je vođen u domu uglednog trgovca Jove Mucule, prisustvovala su birane zvanice, ali i nekoliko slugu, među koje se Dositej pomešao, želeći da čuje besedu znamenitog episkopa.

Prosvetiteljske ideje Georgija Popovića, čoveka „jakozdravarazuma“, eksplicirane su kroz ideje jevanđeljskog: o bratstvu ljudi po duhu, jednakost i pred zakonima – Božijim i ljudskim, o potrebi preispitivanja sujeverja i maloverja, važnosti obrazovanja i traganja za istinom, koja se otkriva radoznalim i učenju sklonim pregaocima. Episkopa jednako zanimaju pitanja dobrobiti nacije i pojedinca, kao i pitanja položaja žene u društvu.

Za Georgija Popovića, baš kao i za Dositeja, ne postoji sukob između jevanđelske i svetovne istine. Jer, ona je jedna, sublimirana u Logosu, kao opštem načelu i ishodištu svih traganja. „Bog svojim savršenstvom jamči da se ne varamo u onome što spoznajemo jasno i razgovijetno. Inače bismo s pravom mogli reći da je Bog varalica!“¹⁸To je Dekartova ideja, koja koristi ontološki dokaz, kao dokaz postojanja Apsoluta.

Episkop kaže; „Ljudi često krat sami sebi protivreče i protiv uzakonovljavaju, jer su ljudi podložni pogreškama, a duh božji, večna istina, bezgrešni i sovršeni, nikad ni u čemu niti može niti hoće sebi protivrečiti... Bog mi je svjeditelj, koji će mi po mojoj sovjesti suditi, da ne govorim iz zlobe ni iz pristrasija, no iz pravoga zdravoga razuma i iz ljubavi k božjoj istini!“¹⁹

Prosvetiteljska ideja zdravorazumskog opita i istraživanja istine, kroz smelost sumnje i preispitivanja, za Georgija Popovića takođe stoji u čvrstoj korelaciji sa hrišćanskim postulatima istine: „Nemojte svakom duhu verovati, no iskušavajte, je li od boga... Valja odbaciti svaki detinjski strah, i po pravomu i zdravomu razumu rasuditi: ono što se uči, je li moguće? [...] No, vele nam: valja verovati slepo. Čudnovato zaktevanje! Bog mi je dao oči telesne da s njima gledam i vidim, i duševne, razum, da s njim sudim i rasuđavam.“²⁰ Ovo je nedvosmislena implikacija Dekartove ideje *Cogito ergo sum*, kroz prvi postulat – prihvatanje jasnih i razgovetnih istina, koje su delovi složenijih egzistencijalnih upitanosti. „Dekart smatra da je sumnja dokaz nesavršenstva, jer je spoznaja savršenija od sumnje. Ideja bića savršenijeg od čoveka moglo je usaditi samo jedino to savršenije biće, koje sadrži sva savršenstva, te je to Bog.“²¹ Georgije Popović o ovoj ideji gotovo identično promišlja: „... o čemu god mislimo rasuđivati, ne valja se ni malo strašiti, nego svaku sujevericu odbaciti, slobodno pristupiti, s bogomdanim je razumom izbliza i sa svih strana sagledati i poznati.“²²

Ideja obrazovanja i vaspitanja nije samo pitanje individualnog, već i kolektivnog napretka i blagodati. Vaspitana i obrazovana jedinka postaje i dobar

18 Boris Kalin, *Povijest filozofije*, Školska knjiga, Zagreb, str. 96.

19 Dositej Obradović, „Život i priključenija“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962, str. 62.

20 Isto, str. 63.

21 Boris Kalin, *Povijest filozofije*, Školska knjiga, Zagreb, str. 95.

22 Dositej Obradović, „Život i priključenija“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962, str. 64.

„blagodeteljan“ deo zajednice, nacije. „Valja dete naučiti: da je blagorodno i slugi i sluškinji, koji ga poslužuju, jer je ono samo sobom jošte nije kadro za služiti; da je blagorodno svakom čoveku za najmanju dobru reč; da je dužno nikoga ni u čem ne uvrediti niti ozlobiti; svakom po sili i po mogućstvu svome dobro učiniti.“²³

Ratio nije jedino prosvetiteljsko načelo kojim se episkop rukovodio. Sloboda je jednako važan deo poimanja sveta i Apsoluta: „Bog pravedni i milostivi stvora čoveka slobodna, dao mu um i razum da ga u svako vreme vode i prosvetavaju,“²⁴ kaže episkop. To je sloboda, koja daje hrabrost ličnoga uzrastanja u spoznanju. *Sapere aude!*

Na samom početku besede, episkop temišvarski govori o pravilu pravoslavne crkve, po kojoj se arhijereji moraju uzdržavati od telesne želje, braka, i ne jesti meso. Georgije Popović insistira na ideji pogrešne metamorfoze izvornih hrišćanskih postulata, jer Sveto pismo jasno govori o svetinji i blagoslovu braka, pa i o načinu na koji su se hranili starozavetni proroci ili apostoli. Zašto se, dakle, izvorna hrišćanska načela transformišu u neka druga mišljenja i stavove? Objašnjavajući ovaj fenomen, episkop se približava Volterovoj ideji da se zdravo društvo temelji na zdravom razumu i verskoj toleranciji, ali nikako na verskom fanatizmu. „Volter je zagovornik razumne religije, deizma, po kojem Bog jeste prauk svijeta, stvoritelj i prvi pokretač,“²⁵ ali su ljudi, po svojoj paloj prirodi, instituciju crkve pretvorili u svojevrсни fanatizam, niz nefunkcionalnih obrazaca ponašanja, koja su u prosvetiteljstvu izazivala jak otpor prema crkvi.

U tom kontekstu, episkop besedi i o stalnoj, sve većoj distanci koja se stvara između pastve i arhijereja. To je neprirodno i bogohulno stanje, jer je i Hristos bio uz ljude i među njima. Episkop „... nije određen da u pustinji živi, nego u miru u gradovi i u selu među ljudima i ženama.“²⁶ Institucionalizovanje vere donelo je i drugu vrstu distance među narodom i monaštvom. To više nije saobraznost i jedinstvo u molitvenom životu, to nije briga i ljubav za bližnjeg: „Kaluđeri sami bez prošnje ne mogu živiti. Obaraju, zidaju, prave, popravljaju; za sve to valja da prose. Ta i drugi ljudi zidaju i prave, ali ne prosnj. A od koga će prositi? Od roditelja, obremenjenih familijama, od udovice koja se stara kako će kćeri svoje udomiti!“²⁷

Po episkopovom mišljenju, ni monaštvo ne može ostati izvan mena vremena, doba svrsishodnog učenja, obrazovanja i opšte „poleznosti“. „Ko želi monahom postati, valja da je sovršena vozrasta, poštena i neporočna žitija, ili da je nauči sasvim predat, ili kakav zanat polezan da zna i da je vredan ne samo sebe sama preispitivati i drugima pomoći.“²⁸

23 Isto, str. 73

24 Isto, str. 64.

25 Boris Kalin, *Povijest filozofije*, Školska knjiga, Zagreb, str. 114.

26 Dositej Obradović, „Život i priključenija“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962, str. 56

27 Isto, str. 66.

28 Isto, str. 71.

Zajedništvo i empatija, kao najvažnije hrišćanske vrednosti, treba da budu i obrazac društvenoga ponašanja. „Helvecius kaže da tek društvo može učiniti čoveka dobrim, te povezuje pojedinačnu sreću s općom dobrobiti društva, te tu vidi i presudnu ulogu odgoja.“²⁹ Zato, smatra episkop, oni koji su imućni, treba da ulažu novac u vaspitanje: „Blažen i blagopoličan oni bogat koji sirote mladiće roda svoga, kad vidi da imaju dar i sklonjenije k nauci na nauku daje, govoreći im: ‚Idite, deco moja, učite se.‘“³⁰

„Neka svak rasudi, kakva čuvstvovanja blagodarnosti i pripoznanstva k bogu i roditeljem se mogu usejati i ukoreniti u jedno mlado srce črez sami jednodnevni razgovor jednoga čistosrdačnoga, človekoljubiva i razumnoga učitelja.“³¹

Georgiju Popoviću je najbližija prosvetiteljska ideja, koju zagovara Monteskeje, o „razumnoj državi“, koja nikako ne sme biti apsolutistička, već ona u kojoj bi se dosledno poštovali principi zakona, izvršne i sudske vlasti, a narod bi u takvoj državi bio svestan jednako i svojih prava i dužnosti: „Narod valja savetovat i učiti, a ne srditi; silom se s njim ništa ne može učiniti. Narod je krotak i pokoran, krv će svoju za svoje starije proliti. A stariji valja da se staraju da mu nikakve obide ne tvore... Zato valja s njim tiho postupati; dati mu da razume i da čisto pozna šta mu je polezno, šta li nije.“³²

Zanimljiva je i ideja episkopa Popovića o crkvi kao instituciji i njenom bavljenju materijalnim, mirjanskim. U tom smislu, vrlo je blizak Rusoovim stavovima, koji „odbacuju sve obrede posredovanja između Boga i čovjeka, te zagovara prirodnu religiju.“³³ „Ne bi li bolje bilo da na manastirske gruntove familije naseliti, i u manastire i škole, u hospitale i u vospitališta sirote narodnje dece preobratiti? [...] Moj hristijanine, da znaš kako je tvoja molitva bogu slatka i blagoprijatna, kada ti pošteno i pravedno živiš i s znojem lica tvoga hraniš čeda tvoja! Koliko mu je blagougodna i kratka molitva vernoga soldata koji ide za otačastvo svoje krv proliti!“³⁴

Iako je prosvetiteljska ideja jednakosti ljudi pred božjim i zemaljskim zakonima poznata i deklarativno prihvaćena, i danas se ponegde, kao i u u episkopovo doba, još uvek o ženama govori da su „na pakost svetu.“ Georgije Popović eksplicira ideju rodne jednakosti, na gotovo poetski način: „Bolje bi bilo da polak sunca potamni, nego da lepša polovina človečeskoga sveta nestane! [...] Što god su ženske oči človeku, to su i človekove ženi... Evo vaša slava i visoko dostojanstvo, koja čini da svi narodi krasnonaravni i prosvešteni vam svako visokopočitanije pokazuju i da vam se klanjaju.“³⁵

29 Boris Kalin, *Povijest filozofije*, Školska knjiga, Zagreb, str. 118.

30 Dositej Obradović, „Život i priključenija“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962, str. 61.

31 Isto, str. 73

32 Dositej Obradović, „Život i priključenija“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962, str. 70-71.

33 Boris Kalin, *Povijest filozofije*, Školska knjiga, Zagreb, str. 116.

34 Dositej Obradović, „Život i priključenija“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962, str. 66.

35 Isto, str. 56-57.

I dok je ova beseda episkopa temišvarskog trajala, primećuje Dositej, često je bila prekidana šalama i smehom, jer, po Popovićevom osećaju, život proizilazi iz radosti; njime se obogaćuje i osmišljava. „Iz njihovog smeja, igre i slasti, proishode novi žitelji sveta i naslednici života.“³⁶ U zanimljivom, helenskom osećanju života, episkop duboko veruje u prevlast tvoračkoga Erosa, nad destruktivnim Tanatosom.

Vremešni Malenica, jedan od gostiju za trpezom, reče na kraju episkopove besede: „Kamo sreće da sam iz detinjstva i mladosti takve razgovore slušao!“³⁷ Jer sve što je Georgije Popović, episkop temišvarski, ostavio kao duhovni, intelektualni ili praktični legat, treba da bude deo uzrastanja pojedinca, kolektiva, nacije.

Zanimljivo je da je „Dositej stekao slavu svojom autobiografijom, napisanom u relativno mladim godinama (primerci prvog izdanja, ostalo je zabeleženo, vredeli su, već posle desetak godina, koliko i par dobrih volova ili onoliko grama zlata koliko je knjiga težila),“³⁸ a da se i Dositejevo i Popovićevo trudoljubivo i umno bavljenje „polzom roda“ polako zaboravlja.

U njihovom je podvigu „pošteno, razumno, pravedno, bogu i človekom ugodno življenje,“³⁹ te nam se ostavlja da nastavimo učiti od ovih „čistosrdačnih, človekoljubivih i razumnih učitelja“⁴⁰, koji su u srpsku kulturu doneli i univerzalne, opšteljudske vrednosti, na kojima počiva moderni svet, a za kojima, navodno, mi posežemo tek sada.

LITERATURA

- Deretić, Jovan, *Istorija srpske književnosti*, Nolit, Beograd, 1983.
 Kalin, Boris, *Povijest filozofije*, Školska knjiga, Zagreb, str. 95.
 Konstantinović, Zoran, „Prosvetiteljstvo“, *Rečnik književnih termina*, (drugo, dopunjeno izdanje), Nolit, Beograd, 1992.
 Obradović, Dositej, „Pismo Haralampiju“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962.
 Obradović, Dositej, „Život i priključenja“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962.
 Marković, Milenko, „Georgije Popović, episkop niško-belocrkvanski (1735-1737) i temišvarski (1745-1757)“, *Pregled crkve Eparhije niške*, Niš, 1933.
 Sava, episkop šumadijski, *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*, Evro, Beograd; Unireks, Podgorica; Kalenić, Kragujevac, 1996.
 Savić, Milisav, *Ljubavna pisma i druge lekcije*, Agora, Zrenjanin, 2012.

36 Isto, str. 57.

37 Isto, str. 59.

38 Milisav Savić, *Ljubavna pisma i druge lekcije*, Agora, Zrenjanin, 2012, str. 19.

39 Dositej Obradović, „Život i priključenja“, u *Izabrana dela Dositeja Obradovića*, Narodna knjiga, Beograd, 1962, str. 73.

40 Isto, str. 73.

Ana STIŠOVIĆ MILOVANOVIĆ

Institute for Serbian Culture in Pristina - Leposavić

APPLIED RESEARCH OF LITERARY PHENOMENS
(On The Example of The Enlightenment Ideas in Serbian Literature)

Summary

In applied researches of literary phenomena, it usually ranges from historical, sociological, psychological, philosophical foundations, in order to translate the findings into literary theoretical postulates. The phenomenon of literary text, which sublimates the ethical and aesthetic principles of an era or literary epoch, was paradigmatically realized in the Enlightenment era, and research that would prove applicable and functional argues that the most important ideas of the European Enlightenment were implemented in Serbian literature and culture, and as permanent legate, to this day determine the universal values of Serbian literature and culture.

Enlightenment ideas that are in line with the views of French philosophers (Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Diderot) are best evidenced by the words of Georgi Popovic, a man of "very common sense", in Dositej Obradovic's autobiography, "Život i priključenija". Georgije Popovic explicates his Enlightenment through the ideas of equality in the laws on the need to re-examine superstitions and weakfaith, the importance of education and the search for truth, the need for constant learning. Bishops are equally interested in the benefits of the nation and the individual, as well as the position of women in society.

Key words: Applied research, Literary Phenomens, Enlightenment, Georgije Popović, Dositej Obradović, Serbian Literature

CIP - Каталогizacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

303.42
232.285
167/168
303.42:351.86

MEĐUNARODNI tematski zbornik *Primenjena istraživanja / [uredili i priredili Nedo Danilović, Dragan Tančić] = International thematic proceedings Applied researches : International thematic proceedings / [edited and prepared by Nedjo Danilovic, Dragan Tancic]. - Priština [i. e.] Leposavić : Institut za srpsku kulturu = Pristina [i. e.] Leposavic : Institut for Serbian Culture ; Beograd : Medunarodno udruženje metodologa društvenih nauka = Belgrade : International Association of Social Science Methodologists : Univerzitet "MB" : University "MB", 2021 (Piro : Pi-press). - 451 str. : ilustr. ; 26 cm*

"... tematska međunarodna naučna konferencija održana je u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu, 15. novembra 2019. godine, na temu: Značaj primenjenih istraživanja za razvoj nauke i rešavanje problema prakse u savremenom društvu." --> Predgovor. - Tekst na više jezika. - Tiraž 150. - Str. 17-19: Predgovor / Nedo Danilović, Dragan Tančić, Milija Bogavac. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-89025-57-6

a) Методологија науке

COBISS.SR-ID 52174089